

MAGYAR TÖRTÉNELMI
EMLÉKEK

ÉRTEKEZÉSEK

Tanulmányok a nacionalizmus
kultúrtörténetéből

5.

NEMZET ÉS TUDOMÁNY MAGYARORSZÁGON A 19. SZÁZADBAN

MTA
Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
Történettudományi
Intézet

TARTALOM

Előszó (SZILÁGYI ADRIENN – BOLLÓK ÁDÁM)	7
GYÁNI GÁBOR: Kulturális nacionalizmus és a tudományok: a történetírás példája. A történetiség fogalma a nacionalizmuselméletek tükrében	11
SÁNDOR KLÁRA: A székely írás kutatása és a nemzeti gondolat	27
ANTAL ALEXANDRA: A bécsi magyar tudós társaság kapcsolatrendszerének működése a nemzetépítés szolgálatában	48
SZILÁGYI ADRIENN: A tudományos nacionalizmus szolgálatában – A 19. századi földrajztudomány a nemzetépítő diszciplínák között	58
CIEGER ANDRÁS: A „magyar génusz” és a jogtörténet nemzeti iránya	76
VARGA BÁLINT: Birodalmi és nemzeti történetírói közösségek a 19. századi Habsburg Monarchiában	102
B. SZABÓ JÁNOS: „Ez volna tehát a tér, [...], melyben nemzetünk otthon volt, mellyel midőn rombolt, alkotott”. A 19. század magyar hadtörténetírásának viszonya a 9–10. század hadtörténetéhez	125
VÁSÁRY ISTVÁN: „Nemzeti” és/vagy „nemzetközi”: a magyar orientalisztika dilemmái a 19. században	141
BOLLÓK ÁDÁM: Hódítók és meghódítottak... A magyar díszítőművészet kezdetei a 19. századi magyar gondolkodásban	155
MIKOS ÉVA: Sebestény Gyula Kelet és Nyugat között	184
SZÉKELY MIKLÓS: Vadona János japán és kínai tárgyai az egykori kolozsvári I. Ferenc József Iparmúzeumban	204
PAPP GÁBOR GYÖRGY: „Királyaink korának lehellete”. A millenniumi kiállítás történelmi épületei és szerepük a nemzeti identitás formálásában	224
LAJTAI MÁTYÁS: „A cigány zenénkhez való viszonya”. A magyarországi cigányzene eredetének társadalmi-történeti magyarázatai a 19. század közepének zeneelméletében	249
HAJDU PÉTER: Az új költők kitalálása	264
Abstracts	277
Szerzők	287

CIEGER ANDRÁS

A „magyar génius” és a jogtörténet nemzeti iránya

Bevezetés

Az alábbi tanulmányban a magyar jogtörténet-tudománynak a nemzetépítésben játszott szerepét kívánjuk megvizsgálni a dualizmus korában, ugyanakkor elemzésünk legtöbb megállapítása más jogterületek (mindenekelőtt a közjog) szerepét is érinti a szóban forgó kérdésben. Mondanivalónkat egy esettanulmány köré rendeztük, melynek főszereplője Timon Ákos (1850–1925), a budapesti egyetem professzora, valamint az általa írt tankönyv. Amellett szeretnénk érvelni írásunkban, hogy Timon a kulturális nacionalizmus egyik kulcsfigurája volt, könyve pedig a jogtörténet-tudomány új kánonjának, kizárólagosan nemzeti szemléletű művelésének lett az alpműve. Továbbá e tanulmány szűkös keretei között csak jelezhetjük, de fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy esettanulmányunk háttérében egy hosszabb folyamat is kimutatható, amelynek során a jogtörténet (és a közjog) kilépett a tiltott, majd az 1860-as évek elejétől túrt kategóriából, és a kiegyezést követően fokozatosan a nemzeti emlékezet második tudományává vált (a történetírás után).

Választott témánk jelentősége abból is fakad, hogy a magyar politikai elit közös tudását hagyományosan a jogi iskolázottság jelentette, a politizálás tipikus beszédmódja pedig a jogászias érvelés volt, melynek egyik központi elemét az ősi alkotmányosságra való hivatkozás képezte a hosszú 19. század folyamán. A szokásjogra, az ősi intézményekre és hajdani törvények betűjére, de leginkább azok szellemére épített érvelés és gondolkodásmód a nemzeti önkép részévé vált. A csavaros észjárás, a jogász okoskodás és mindennek magán- és közéleti felhasználása röpiratokban, irodalmi alkotásokban és újságcikkekben egyaránt felbukkant. Kossuth Lajos egyik vezércikében már 1843-ban korholólag említi, hogy a magyar túlságosan „ügyvéd-nemzet”, és kevésbé érdeklődik a gyakorlatiasabb (például gazdasági) kérdések iránt.¹ E meglátása persze önmagát sem tartotta vissza attól, hogy aktuális politikai kérdésekben az ősi alkotmányosság elveire vagy éppen az

---

¹ Kossuth, 1843.

angol és magyar jogfejlődés rokonságának a teóriájára hivatkozzon.² A magyarokról alkotott külső jellemzésekben is többször felbukkant ugyanez a sztereotípia. Ferenc József a kiegyezés küszöbén – nem éppen örömmel – ugyancsak a nemzeti karakter meghatározó, sőt növekvő jelentőségű vonásaként szólt a magyarok jogászai szemléletéről: „a magyar nemzet [...] egyre inkább jogásznemzet, és a magyarok minden egyes politikai kérdést kizárólag jogi szempontból vizsgálnak, és fennakadnak olyan finom jogi megkülönböztetéseken is, amelyek révén e kérdések máshol elképzelhetetlen jelentőségre tesznek szert”.³

Európai mintakövetés versus nemzeti hagyományok

Tanulmányunk kiindulópontjául Eötvös Józsefnek, a Magyar Tudományos Akadémia alelnökének emlékbeszédét választottuk, amelyet elhunyt barátja, Szalay László jogász és történétíró tiszteletére mondott el 1865 decemberében. Az esemény helyszíne és időpontja már egy új kulturális és politikai korszak nyitányát jelzi, hiszen az emlékülésre a magyar nyelvű tudományosság frissen elkészült palotájában került sor, egy nappal a kiegyezést előkészítő magyar országgyűlés ünnepélyes megnyitása után. Eötvös beszédének egy pontján pályatársa gondolatait idézte fel a reformkori jogi gondolkodás jellemzésére: „Jogunknak alaposabb tanulmányozása, melyre ügyvédi gyakorlata neki alkalmul szolgált, meggyőzte őt, hogy a szomorú állapot, melybe jogtudományunk Frankig süllyedett, s mely gyakorlati jogunkra is oly károsan hatott, főképp azon nemzeti hiúság által ápolt előítéletből eredt: hogy a »magyar jogviszony oly valami, minek egyéb jogokban semmi előzményei, s külön egyébbel semmi kapcsai nincsenek, mi Európában egész különáll, s valamint a jogi eszmék általános fejlődésére semmi befolyást nem gyakorolt, úgyazoktól egészen függetlenül fejlődött és fejlődhetik ezután is.«”⁴ Eötvös szerint a reformkori liberális nemzedék – és különösen a centralisták, akikhez Szalay és maga Eötvös is tartozott – ezen az elavult szemléleten kívánt változtatni a magyar jog- és politikai rendszer teljes körű modernizálásával és az európai alkotmányos eszmék átültetésével a magyar joganyagba. Úgy vélték és – Eötvös beszédéből jól kiérezhetően – a kiegyezés küszöbén is hittek benne, hogy a nyugati fejlődéstől való bármiféle elkanyarodás vagy elhatárolódás az ország hátramaradottságát növelhetné. Éppen ezért a hazai jogtudománynak Magyarország és Európa párhuzamos fejlődésének, kölcsönhatásának a tézi-

2 A 18. századtól a magyar politikai életben jelen lévő ősi alkotmányosság beszédmódjáról lásd Takáts, 2007. 175–183.

3 Robert Morier bécsi brit követségi titkár levele Lord Bloomfieldnek Ferenc Józseffel folytatott beszélgetéséről, 1866. február 4. Közli Frank, 2008. 209.

4 Eötvös, 1975. 222–223.

sét kell erősítenie a közgondolkodásban, mert az autochton jelleg, az eredetiség túlhangsúlyozása a nemzet elszigetelődéséhez vezetne. „Mert valamint a művelődésnek közös foka szükségképp egy bizonyos közösséget idéz elő a népek politikai és társadalmi viszonyaiban is: úgy oly nép, mely társadalmi viszonyaiban és politikai intézményeiben másoktól eltér, soha nem vehet részt az általános haladásban sem” – vallotta Eötvös.

Hajnik Imre győri jogakadémiai tanár megfogadva Szalay és Eötvös tanácsát alkotmány- és jogtörténeti tankönyvében az európai és a magyar jogfejlődés természetes kölcsönhatását hangsúlyozta, és tudományos programja középpontjába az összehasonlító vizsgálódást helyezte: „A magyar nemzet, mint egyik létező tagja az európai népek társaságának, szintén nem vonhatta ki magát soha egészen az abban uralkodott eszmék alól: sőt inkább álladalmi s társadalmi viszonyainak az európai koreszmékkel kapcsolatos átalakulása mellett, jogélete terén folyvást újabb, sajátlagos magyar, de mindamellett mégis európai jelleggel is bíró intézményeket (például ösiséget) látunk keletkezni. Európai álláspontra kell tehát emelkednie a jogtörténésznek a magyar jogélet fejlődése előadásánál, kísérnie kell az európai koreszmék alakulását s ezek jelentőségét, vizsgálnia, hogy mikor, miféle tényezők közreműködése folytán és miképp hatottak ez eszmék álladalmi s társadalmi életünkre, és végtére fel kell derítenie, hogy jogintézményeink mely alkatrészei szülőttei az európai koreszméknek, s viszont melyek eredményei a nemzet sajátlagos gondolkodásának és ez által áthatott viszonyok erejének. Mert hisz csak az általánosság körén belül ismerjük meg a különlegességet, csakis összehasonlítás útján másokkal, tűnik ki valamely embertömeg nemzeti egyedisége, melyet megismerni s feltüntetni az újkori kutatások általános törekvése, és kell, hogy iránytadó legyen nemzeti életünkre vonatkozó tanulmányainknál is.”⁵

Hajnikot, akit Szalay László mutatott be az Akadémián, és hamarosan a tudós testület tagjának is megválasztottak, 1872-ben nevezték ki a budapesti egyetem jogtörténeti tanszékének professzorává. Évtizedeken keresztül a fenti szellemben oktatta a joghallgatókat az egyetemes és a magyar jogtörténetre, miközben a középkori magyar igazságszolgáltatás szervezetét és a korabeli közjog kérdéseit tanulmányozta írásaiban.

E rövid tanulmány keretében nincs lehetőségünk annak bemutatására, hogy a hazai politikai gondolkodás a kiegyezést követő évtizedekben milyen tényezők hatására adta fel fokozatosan az európai mintakövetés Eötvös József által is képviselt programját. A gondolkodásbeli fordulat illusztrálására mindössze egyetlen, ám igen beszédes példát szeretnénk idézni. Az ezeréves államiságot és a magyar szupremáciát hirdető millenniumi ünnepségek évében, az oktatási tárca költségvetési vitája során éles ellenzéki támadás érte a hazai jogászképzést, kifogásolva annak alacsony színvonalát. Holló Lajos függetlenségi képviselő különösen a „magyar jelleget”, a nemzeti szemléle-

5 Hajnik, 1869–1872. 17–18. Könyve bevezetőjében maga is hivatkozik Eötvösre. Lásd még Hajnik, 1875.

tet hiányolta a jogi oktatásból, amely szerinté pusztán a nyugati joganyag szolgál lefordítását és mechanikus átvételét tekinti feladatának, ahelyett hogy a „magyar géniusz” keltené életre és szerezne neki érvényt a jogalkotásban. Amint Holló fogalmaz: „Talán nem volt még a magyar jogtudomány-nak korszaka, amelyben a par excellence magyar jogászvilág oly kevés magyar jogtudománnyal lett volna felruházva, mint éppen a mai korban. Oly nagy mértékben el van hanyagolva a magyar jogászvilág magyar jellegű, nemzeti irányú képessége, a minőt egy par excellence jogász nemzetnél, mint a magyar nemzet, valóban csak bámulni, csodálni lehet. Verbőczy nemzedéke a mai korban oda jutott, hogy egész jogtudományunk üres komplikációkból áll, melyeket külföldi jogászok műveiből egyes törekvő egyéniségek fordítanak és kompilálnak [...] [A] nagy nemzeti jogtudomány magyar alapokon, magyar jogtörténeti alapokon, annak a nemzeti viszonyok alapján való fejlesztése és művelése teljes mértékben el van hanyagolva. Azt, hogy mikor a büntető törvénykönyvet kellett megalkotni, abba a magyar nemzeti szellem, a magyar géniusz, a magyar történelmi felfogás lett volna bele vezetve, sehol sem találjuk, hanem igenis nagymérvű nemzetközi jogtudomány lett abba belevéve, s ez a magyar nemzet büntető jogi szellemét talán évtizedekre, talán egy évszázadra is elnyomja és megbénítja. Ott van kidolgozás alatt a magyar magánjog. Évtizedeken keresztül nem találják meg annak megalkotóját, mert az a nevelés, melyet a magyar jogász-közönség képzésére évtizedek óta fordítanak, megbosszulja magát, mert oly generációt nem produkált, mely a magyar magánjognak szerves nemzeti alapon való előkészítését évtizedek munkája alatt produkálni tudná.”⁶

Várady Károly és Holló Lajos képviselők külön is kiemelték beszédjükben a magyar magánjogot és a jogtörténetet, mint amely tárgyakban kevésbé érvényesül a nemzeti nézőpont. Az ellenzéki honatyák általánosságban is a római jog primátusa és a német jogfilozófia szellemisége helyett az ősi tradíciókra kívánták alapozni a megreformált jogázképzést: „Hát nem akarjuk magunkból kifejleszteni azt az őserőt, a középkort uraló nagy magyar jogász felfogást, mely az egész nemzetnek kiváló sajátsága volt egy félezredéven keresztül?” – hangzott el a kérdés formájában megfogalmazott felszólítás az ellenzéki politikusok részéről. Akadt azonban olyan képviselő is, aki eleve reménytelennek mondta a nemzeti szellem meggyökereztetését a budapesti egyetemen, ezért az Alföldön kívánta az ország harmadik egyetemét felállítani: „Itt [a fővárosban] is tapasztal az az ifjú mindenfélét, de igazi magyarságot eltanulni nem fog és lehetetlen is tanulnia. Innen árad ki azután az egész országra, az egész ország irodalmára és gondolkozásmódjára az a kozmopolita észjárás és kozmopolita nyelv, melyet a töről metszett magyaros gondolkodású ember nem is ért, nem is tud vele érezni.”⁷

6 Holló Lajos 1896. február 15-i felszólalását (560. ülés) lásd KN 1896. 15–16. Várady Károly felszólalását lásd uo. 8–11.

7 Veres József felszólalását lásd uo. 17.

Az ellenzéki felszólalásoknak önmagában nem kellene nagy jelentőséget tulajdonítanunk, hiszen a radikális képviselőktől korábban sem állt távol a függetlenségi retorika, amely azonban a kormányzati oktatáspolitikára és az egyetemi kurikulumokra addig nemigen volt hatással. Éppen ezért figyelemre méltó a vallás- és közoktatásügyi miniszter válasza az ellenzéki felvetésekre. Wlassics Gyula – Eötvös József miniszteri székének örököse – egyfelől megvédte a budapesti jogi kar megtámadott oktatóit, mondván, hogy mind a magánjog tanára, Zsögöd Benő, mind a jogtörténetet előadó Hajnik, illetve kollégája, Timon Ákos kiváló tanár, és elkötelezett a nemzeti szellem mellett. Másfelől viszont megfogalmazta politikusi elvárását is a jogi felsőoktatással szemben, mellyel alig leplezett kritikát gyakorolt a szóban forgó professzorok fölött. Wlassics valójában elfogadta az ellenzék bírálatát, és a tanszabadság elvével szembemenve módszertani ajánlásokat fogalmazott meg beszédében: „A magyar jogtörténet is előadatik az európai jogtörténet bevonásával és a leghelyesebb metodikája nézetem szerint az európai jogtörténet előadásának éppen az volna, ha központjául a magyar jogtörténetet tesszük, és ahhoz mérjük, és aszerint domborítjuk ki az európai jogtörténet fejlődését. [...] Holló Lajos t. képviselő úr a jogi irodalom nemzeti irányú művelését különösen hangsúlyozta. Hát én teljesen egyetértek vele ebben; igenis egy nemzetnek egyéniségét ki kell domborítani a maga jogi életében is. Egy nemzet egyénisége nem olvadhat fel egészen a nagy civilizatórius, nemzetközi tudománykincsben és éppen ezért a magyar magánjognak művelése fontos és lényeges, mert a nemzeti szellem a jogéletben leginkább a magánjog területén domborodik ki...”⁸

Az ellenzéki támadásokra Zsögöd Benő néhány nappal később önálló röpirattal válaszolt, amelyben hosszan bizonygatja korábbi írásai segítségével nemzeti érzelmeit, majd többek között saját kritikáját idézi, amellyel a külföldi jogi szövegek silány fordításait bírálta. Ugyanakkor megjegyzi írásában, hogy a törvények rossz minőségéért alapvetően a politikusok és nem a tudósok hibáztathatók.⁹ Timon Ákos esetében nem tudunk semmilyen nyílt válaszreakcióról, ám gyanítjuk, hogy rá sem maradt hatás nélkül a fent ismertetett képviselőházi támadás. Sőt megkockáztatjuk, hogy az ellenzéki kritika és a miniszteri útmutatás komolyan hozzájárult ahhoz, hogy a budapesti egyetemre Hajnik mellé 1891-ben kinevezett jogtörténész professzor kialakította saját nézetrendszerét a magyar jogtörténetírás nemzeti irányáról.

⁸ Wlassics Gyula válaszát lásd uo. 18–21.

⁹ Zsögöd, 1896. Grosschmid Béni egyetemistaként egy kis erdélyi fürdőhely neve után magyarosította nevét, ám 1904-ben őseire tekintettel ismét visszanevetesítette azt.

Timon Ákos nézetei és tankönyve

A rendelkezésünkre álló közvetett bizonyítékok is azt az összefüggést erősítik, miszerint a parlamenti vitára válaszul írhatta meg Timon kánonteremtő tankönyvét. Korábbi tudományos munkásságából ugyanis nem igazán vezethetők le az abban megfogalmazott állítások.¹⁰ A *Pesti Napló* 1897 őszén még arról tudósította az újságolvasókat, hogy Timon előadásain a hallgatók egy része rendre botrányt okoz, mert professzoruk nem hajlandó tankönyvet írni: „Timon a magyar jogtörténelmet adja elő az első éves joghallgatóknak. A legfiatalabb egyetemi polgárok természetesen nem bátorkodnának szavukat a professzoruk ellen fölemelni, de az idősebbek közt akad, akik ellene izgatják az Egyetem újdonsült hallgatóit. Elmondják nekik, hogy Timon nem ír tankönyvet az ifjúság számára s ezért rakásszámba buknak a jogászok, akiknek nála kell vizsgáznunk, így aztán szinte sporttá lett, hogy évről-évre tüntető abcúgolással, gúnyos kiáltásokkal köszöntik a professzort. [...] Mikor a tanár olykor bele próbált kezdeni előadásába, ötszázan is kiáltották feléje: Ne jegyzetből olvasson! Halljuk! Könyvet írjon!”¹¹ A cikkből is sejthető azonban, hogy nem pusztán a tankönyv hiánya lehetett a zajongás oka, ugyanis a bekiabálók egy része Timonnal szemben Hock Jánost élte. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy Timon Ákos 1896-ban a kormánypárt jelöltjeként immár másodszor szenvedett vereséget az országgyűlési választásokon, ezúttal éppen az ellenzéki Nemzeti Párthoz tartozó Hock Jánossal szemben (a párt vezetője Apponyi Albert volt). Feltehető tehát, hogy a miniszteri tanácsosi tisztséget is betöltő professzor és a joghallgatók ellenzéki érzelmű markáns csoportja között politikai természetű konfliktus is feszült.¹²

Mindenesetre 1898 elején már arról értesülünk Thallóczy Lajoshoz írott leveléből, hogy tankönyvének kéziratán dolgozik. Igaz, egyelőre még csak előadásainak egybeszerkesztett anyagáról lehetett szó, de már jelzi kollégájának a korábbi tananyaghoz képest végrehajtott koncepcionális újítást: „Kedves Lajos! A szóban forgó jegyzetek annyiban az én aegisem alatt készültek, amennyiben azok nagyobb részét (különösen a III. korszakot) átnéztem és a nagyobb hibákat kijavítottam stb. De azért van abba hiba elég, mert egyes szakaszokat jóformán újra kellett volna írnom, hogy hibátlan legyen, ehhez pedig nem volt sem kedvem, sem időm. Magad is észre fogod venni, hogy egyes szakaszok egészen jók és könnyen érthetők, mások felületesek és hibásak, mert a szerkesztők sokat rövidítettek s mert egyik-másik gyorsíró nem értette jól meg az előadott anyagot. A rendszer, melyet magamnak kellett megalkotnom, teljesen az enyém. Az anyag nem terjed tovább a 17. század

10 Vargyai, 1970. 467.

11 Tüntetés az Egyetemen. *Pesti Napló*, 274. sz. 1897. október 2. 7.

12 Az akkoriban egyetemista, később igazságügyi miniszter, Vladár Gábor több évtized távollából is a korabeli hírlaptudósítással szinte egybevágoan idézte fel Timon óráinak hangulatát, amikor a jegyzeteit felolvasó professzort kortesnóták éneklésével szakították félbe. Lásd Vladár, 1997. 73–74.

középénél, mert amint a tartalomjegyzékből látni fogod, szerintem a magy. alk. tört. III. korszaka 1608-ban végződik és a negyedik korszak (1608–1848) előadására már nem marad idő, de ez nem is szükséges, mert a közjog tanárának kötelessége legalább a 17. századig visszanyúlni és a 48 előtti rendi alkotmányt előadni. Én a vizsgálatnál az egész anyagot kívánom. Hogy Hajnik mint fogja fel most a dolgot, nem tudom és nem is kutatom.”¹³

Nincs terünk arra, hogy részleteiben összehasonlítsuk Timon előadásainak 1896 előtti szövegét, és 1899-ben, javított változatban megjelentetett sokszorosított kéziratát, illetve 1902-re elkészült tankönyvét, ezért csak a tananyagok bevezetőjét vetjük össze (a jelentősen eltérő megfogalmazásokat dőlt betűvel jelöltük). Az 1895/96-os tanév előadásai során Timon még határozottan Hajnik nyomdokain haladt, ugyanis az európai minták tanulmányozásával kapcsolatosan Hajnik évtizedekkel korábbi mondataihoz egész hasonlóan fogalmazott: „Őseink pedig a hon alapítása után felvették a kereszténységet s így a nyugat-európai államok sorába léptek s mint ezen államok hivatott tagjai jelennek meg a magyarok államalkotásukkal, minek következménye az volt, hogy *őseink egy bizonyos mértékig a Nyugat-Európában uralkodó eszméket és akkor már ott fejlődésnek indult intézményeket átvették ill. saját áll. és társad. intézményeinket ezeknek megfelelőleg átalakítani törekedtek és így találjuk a későbbi intézményekben mindjobban a nyugat-európai jelleget. Tehát a magyar jogtörténelemnek európai álláspontra kell helyezkednie, azaz ismernie kell a Nyugat-Európában koronként uralkodó eszméket*, mert csak így lesz képes egyrészt megállapítani azt, hogy a magy. jogintézmények mennyiben tekinthetők a magyar nép szellemének, jogalkotó szelleménk kifolyásai gyanánt, másrészt mert csak így lesz képes a magy. jogélet fejlődését kellő világításba helyezni *s kimutatni azon kapcsolatot, mely a magyar jogélet fejlődése s a nyugati államok jogéletének fejlődése között a legrégibb időtől napjainkig fennáll.*”¹⁴

Az 1899-es átdolgozott változatban azonban már így írt: „A négy folyam partjai alkotott államot azért nevezzük magyarnak, mert ilyen jelleget visel magán. Őseink ugyanis *a különböző fajú meghódított népek felett szellemi hegemoniát napjainkig megtartották s önállóságukat, függetlenségüket kifelé a többi államokkal szemben is biztosították. [...] Minthogy pedig az európai államok sorába belépő őseink iparkodnak intézményeiket az akkor Európában uralkodó felfogásnak megfelelően átalakítani, erre is tekintettel kell lennünk, hogy megállapíthassuk miszerint a nálunk létesült intézmények mennyiben tekinthetők a nyugat-európai jogintézmények behatása alatt keletkezetteknek.*”¹⁵

Az 1902-ben immár nyomtatásban is megjelent egyetemi tankönyvben pedig ez olvasható: „De a magyar nép nemcsak befelé a benső állami és társadalmi élet terén őrizte meg nemzeti egyéniségét, sajátosságát a honalapítástól kezdve napjainkig, hanem *megtartotta önállóságát, függetlenségét s szuverenitását*

13 Timon Ákos Thallóczy Lajoshoz, Budapest, 1898. január 12. OSZK Kt. XI/1001 No. 52.

14 Timon, 1896. 10–11.

15 Timon, 1899. 1–2.

a többi államokkal szemben is. Mindez kétségtelenné teszi, hogy a magyar nép a honalapítás óta napjainkig önálló állami és társadalmi életet s ezzel kapcsolatosan fejlődött jogéletet élt, amelynek a többi államalkotó népekétől különálló fejlődési története van. [...] [M]indenekelőtt kutatnunk kell azon elemeket és tényezőket, amelyekből az önálló magyar nemzeti lét, a sajátos jellegű magyar állami és társadalmi élet megalakult, valamint kutatnunk kell azt, hogy ezen sajátos magyar állami és társadalmi élettel kapcsolatosan minő jogélet, köz- és magánjogi szervezet létesült.”¹⁶

Reményeink szerint a szövegmódosítások iránya jól érzékelhető: a nyugat-európai recepcióra való hivatkozás egyre csekélyebb, ezzel szemben a magyar szupremácia és a sajátos magyar jogfejlődés gondolata egyre hangsúlyosabb a bevezetőben. Beszédes, hogy míg Hajnik Imre európai jogtörténetet oktatott „különös tekintettel Magyarország jogtörténetére és jogfejlődésére”, addig Timon 1902-ben megjelent magyar jogtörténeti tankönyvének címében már a „tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére” kitétel szerepel. Tehát az összehasonlítás elvben nem tűnt el a célok közül, de a könyv egyes fejezeteiben alig találjuk nyomát, mert Timon valójában a hangsúlyt a különbségek vizsgálatára, a nemzeti sajátosságok kidomborítására helyezte, ahogy azt Wlassics miniszter is tanácsolta felszólalásában.

Ezek után lássuk, hogy miben is állt Timon új koncepciója, és melyek voltak nézetrendszerének főbb elemei. Ennek rekonstruálását megkönnyíti, hogy a közel hétszáz oldalas tankönyv téziseit Timon külön tanulmányban is ismertette a *Jogállam* hasábjain.¹⁷ Timon érvelésének kiindulópontja a honfoglalást megelőző ősi államszervezet és jogrend bemutatása, mert nézete szerint „ebben tükröződik vissza leghívebben a magyar nép jogalkotó szelleme, nemzeti egyénisége” (lásd tankönyve 17. oldalát). A korai időszakra alapforrásként Anonymus *Gesta Hungarorum*-át fogadja el, és különösen nagy jelentőséget tulajdonít az abban megörökített vérszerződés-történetnek, valamint az akkor tett öt pontos esküben tükröződő jogelveknek. Ugyancsak bizonyítékként hivatkozik a pusztaszeri országgyűlésre, amelyben az őshaza jogi szemlélete és a magyar őszággyűlés nyilvánult meg. Timon szerint ezek az első és a többi nép jogfejlődéséhez képest igen korai jelei a tartós nemzeti kötelékek létezésének, amelyet rögtön összefüggésbe is hoz az állam modern fogalmával és a „mai állampolgári kötelékekkel” (49. old.). Azt elismeri, hogy a középkori népek körében az állam elvont fogalma még nem volt ismert, de a magyarok ebben a megismerési folyamatban környezetüknél előrébb jártak, hiszen már a honfoglalás idején létezett az ország egészére kiterjedt egységes jogélet. A honfoglaló törzsek nem vitték tovább saját jogukat, és nem őrizték meg különállásukat, a meghódított népek pedig feladták saját jogelveiket, így a partikuláris jogfejlődés csekély mértékű volt (szemben például a germán népekkel), jogi dualizmus nem létezett.

¹⁶ Timon, 1902.

¹⁷ Timon, 1904/a.

Természetesen az államalapítással, a királyság államformájával és a kereszténység felvételével Szent István átvett bizonyos nyugati jogi mintákat, de egyben át is alakította azokat, és összehangolta saját szokásainkkal (az egyetemes érvényű egyházjogot nem számítva), így a közjogias szemlélet nem változott. Az ősi szokásjog („nemzeti jogmeggyőződés”) például végig uralkodó maradt a királyi rendeletekkel, sőt időnként az írott törvényekkel szemben is. Ráadásul az ősi államszervezet nemzetgyűlése is tovább élt az Árpád-házi királyok alatt, amely párját ritkítóan fejlett és erőteljes parlamentáris hagyományokra enged következtetni: „Biztos történelmi nyomok igazolják, hogy az Árpádok korában a nemzetgyűlés intézménye fennmaradt és a magyar nemzetgyűlés sokkal szélesebb, demokratikusabb alapon nyugodott, mint akár Anglia, akár más nyugati állam országgyűlése, mert nemcsak a koronahűbéréseket, hanem a nemzet összes szabad tagjait magában foglalta.” (173. old.) Könyve egy későbbi pontján Timon a városi jogról is megállapítja, hogy az belső fejlődés eredménye (tehát nem germán eredetű), az átvétel később is csak csekély mértékben volt jellemző (legfeljebb a szászoknál). Érdemben nem erősödött a nyugati befolyás a vegyesházi királyok alatt sem. Az Anjouk sem a francia és a német mintákat, hanem az Itáliából hozott elveket kívánták érvényre juttatni, ám a magyar jogrendbe kerülő új elemek (hűbéri vonások) is végső soron az államiság eszméjét erősítették (463–468. old.). A fokozatosan kifejlődő Szent Korona-tan pedig végképp megvédett bennünket a külső hatásoktól, és tovább erősítette a közjogias gondolkodást. Amint fogalmaz: „[M]időn már közel állott a veszély, hogy a nyugati behatások következtében a magyar nemzet közéleté is magán jogi alapokra helyezkedik s ezen az alapon kifejlődik a patrimoniális jellegű rendi monarchia, mely az igazi államiság, a valódi közhatalom eszméjének egyenes tagadása; akkor a magyar nemzet közjogi irányú felfogása mindinkább kifejleszti és előtérbe lépteti a nemzetben gyökeredző, a királyt és a nemzetet együttesen megillető közhatalom fogalmát. A magyar nemzetnek ez a törekvése, az államiság, a közhatalom eszméje a személyes jellegű királyi hatalommal szemben a szent korona közjogi fogalmában, személyesítésében nyer konkrét megvalósulást és létrehozza a szentkorona elméletét, vagy ami egyet jelent, a szent korona közjogi fogalmán, személyiségén felépülő állam jogi rendszert.”¹⁸ Timon szerint a Szent Korona-tan lényegét Werbőczy *Hármaskönyvében* örököltette meg a legvilágosabban és olyan határozottsággal, „amint azt egyik nyugati államnak, még Angolországának alkotmányában sem találjuk”. (473. old.) Az ősi gyökerrű és szívós közjogi szemlélet mind a középkori hűbériségtől, mind a kora újkori abszolutizmustól megvédte az országot.¹⁹

18 Timon, 1919. 514. Kivételesen a 6. kiadásból idézünk, mert Timon itt tömörebben és sarkosabban fogalmazza meg tézisé, amelynek gondolata már az 1902-es kiadás 471. oldalán is megjelent.

19 A Szent Korona-tan és a hozzá kapcsolódó egyéb mítoszok politikai felhasználásáról a 19–20. századi Magyarországon lásd Péter, 2012.

Timon állításai tehát három pontban foglalhatók össze:

1. A „magyar nemzet” belső önálló és évezreden át töretlenül létező jogfejlődéssel büszkélkedhet, „hatalmas jogalkotó képességével” sok tekintetben *eltérő* jogrendszert és intézményeket hozott létre, amely túlnyomórészt képes volt ellenállni az idegen hatásoknak, a nyugati átvételeknek.
2. A „magyar nép mint a középkor egyik legerőteljesebb államalkotó népe” másokénál *tökéletesebb* jogrendszert és szilárd államiságot teremtet.
3. Végül mindenkit megelőzve, *elsőként* jutott el „a valódi közhatalom tisztá fogalmához”, azaz a közhatalmon alapuló államiság megteremtéséhez. A hűbériség és az abszolutizmus helyett a közakarat érvényesült, nem kis részben a Szent Korona-tan védelmező erejének köszönhetően.

Timon a *Jogállamban* közzétett cikkében mindezt kiegészítette egy gyakorlati útmutatással is: „a jogtörténet tanítása és tudományos művelése Magyarországon a jövőben csakis ama irányelvek, ama módszer és rendszer alapján történhetik sikeresen, amelyet idevágó könyvemben érvényre emelni törekedtem”.²⁰ Az egyetemi jogtörténet-oktatás feladatát pedig abban látta, hogy neveljen ki egy történetileg művelt új jogásznemzedéket, amely a nemzeti hagyományokat képes lesz átültetni a gyakorlati jogalkotásba.

Jól érzékelhető az iménti összefoglalásból, hogy Timon éppen azon történeti korszakokkal kapcsolatban fogalmazta meg elméletét (népvándorlás és honfoglalás kora), amelyről a legkevesebb bizonyító erejű forrás állt a rendelkezésére. A megbízható adatokat ezért narratív elemekkel, jól elbeszélhető közjogi mítoszokkal (például vérszerződés, pusztaszeri országgyűlés), valamint homályos, de pozitív jelentéssel felruházott kifejezésekkel (például „közjogi érzület”, „nemzeti kötelék”) pótolta. Ugyancsak az egységes elbeszélés megalkotását szolgálta az elvont jogi és politikai fogalmak megszemélyesítése (lásd a Szent Korona-tant). A nemzeti büszkeséget erősítő megfogalmazásokat pedig gyakran azzal is gazdagította, hogy az angol alkotmányos fejlődéssel vont párhuzamot, rendszerint a magyar viszonyokat méltatva.²¹ „[K]önyvem erős nemzeti öntudattal, a magyar nemzet hatalmas államalkotó és jogalkotó képességének tudatával és a forrásokon alapuló ismeretével van megírva” – ismerte el maga is, bár okleveles forrásanyagra nem igazán támaszkodott.²²

Mint a fenti áttekintésből is kitűnik, Timon nem egy esetben modern jogi és politikai fogalmakat vetített vissza a régebbi korokba: különösebb tudomá-

20 Timon, 1904/a. 441.

21 Az angol és a magyar jogfejlődés rokonsága elvben nem fért össze a Timon által kidolgozott elmélettel, ezért az angol példa rendszerint csak úgy jelenhetett meg tankönyvében, mint az összehasonlítás vesztese, lásd például bizonyos tekintetben „az aranybulla méltán a magna charta fölé helyezhető”. (Timon, 1902. 282.) Lásd ehhez: Szente, 2016.

22 Timon, 1905. 181.; Vargyai, 1970. 476.

nyos körületekintés nélkül beszélt magyar nemzetről, alkotmányról, demokratikus elvekről (stb.) a honfoglalás és az államalapítás korával kapcsolatban. Nem érezzük feladatunknak Timon nézeteinek módszeres megvizsgálását, ezért csupán jelezzük, hogy napjaink középkortörténeti szakirodalma az itt olvasható legtöbb állítást már megcáfolta, és a modern egyetemi jogtörténeti tankönyvek sem ezen az alapon tárgyalják a magyar jogfejlődést.²³ Célunk annak bemutatása, hogy Timon nézeteinek milyen volt az egykorú politikai és tudományos fogadtatása, valamint hogy könyve miként válhatott évtizedekre kánonná az egyetemi oktatásban és a jogtörténetírásban.

Kánonteremtés

Valójában maga Timon tett a legtöbbet azért, hogy nézetei gyorsan elterjedjenek a politikai közbeszédben, és megkerülhetetlenek legyenek az oktatásban. Egyfelől a külföldi tudományosságot kívánta tájékoztatni eredményeiről. Alig néhány hónappal tankönyve kinyomtatása után már arról írt Thallóczy Lajosnak, hogy ismerősei biztatására fontolgatja munkája lefordíttatását németre és franciára: „A külföldnek – Fraknoi [Vilmos] és a vele egy nézetűek mondása szerint – meg kell ismerni azt a hatalmas önálló nemzeti jogfejlődést, amelyet én munkámban szigorúan tudományos módszerben és a források alapján kimutattam.”²⁴ Thallóczyt, a bécsi udvari kamarai levéltár igazgatóját kérte fel, hogy segítsen kiadót és támogatót találni a német változat megjelenítéséhez (a francia fordítás hamar lekerült a napirendről). Beszédes azonban, hogy a végül 1904-ben Berlinben megjelent tankönyvből 50-50 példányt megküldtek a magyar miniszterelnökségnek, a horvát báni hivatalnak és a Monarchia közös külügyminisztériumának is.²⁵ Utóbbinak azért, hogy eljuttassa minden külföldi követségre és fontosabb konzulátusra az önálló magyar jogfejlődés tanát hirdető tankönyvet. Mindez jól mutatja, hogy a könyvvel nemcsak tudományos, hanem politikai („nemzeti”) céljai is voltak.

Timon minden lehetőséget megragadott nézetei terjesztésére. Mint említettük, téziseit önálló tanulmányban is közzétette, majd recenziókat szervezett saját könyvéről. Sőt nagy igyekezetében még olvasói levelet is írt nemrég elhunyt kollégája tudományos nekrológiához. A római jog tanára, az egyetem volt rektora, Vécsey Tamás hosszú előadásban méltatta ugyanis Hajnik Imre munkásságát a Történelmi Társulat 1903. februári ülésén.²⁶ Vécsey mindössze egy lábjegyzetben említette Timon nevét a *Századok*ban megjelent cikkében,

23 Napjaink alkotmány- és jogtörténeti tankönyveiből az államalapítást megelőző őstörténeti részek döntően hiányoznak, az egyes intézmények és törvények ismertetése nem alkot egységes elbeszélést.

24 Timon Ákos Thallóczy Lajoshoz, Budapest, 1902. november 10. OSZK Kt. XI/1001, No. 54.

25 Timon Ákos Thallóczy Lajoshoz, Budapest, 1903. március 11. és 1904. január 24. OSZK Kt. XI/1001 No. 59–60.; Timon, 1904/b. A könyvet 1909-ben másodszor is kiadták.

26 Vécsey, 1903.

ám ez is elég volt Timonnak arra, hogy részletesen felsorolja, miben is tévedett Hajnik, és miben mondott hozzá képest újat ő.²⁷

Szép számmal akadtak méltatói Timon könyvének, igaz, elsősorban az ellenzéki politikusok és újságírók között. Herman Ottó függetlenségi képviselő és autodidakta tudós *A magyar nép arca és jelleme* című munkájának függékében dicsérte meg jogtörténeti tankönyvét, hiszen az önálló jogfejlődés elmélete egybevágott a nemzeti karakter (a magyarságra jellemző testi és viselkedésbeli sajátosságok) meglétét bizonygató saját gondolatmenetével.²⁸ 1904-ben pedig a Nemzeti Párt vezérétől, Apponyi Alberttől kapott elismerő levelet, aki arra biztatta, hogy írja meg könyve 1848-ig tartó negyedik részét is „ugyanazzal a tudományos elfogulatlansággal és intransigens magyar nemzeti tudattal”.²⁹ Azon sem lepődhetünk meg, hogy miért éppen a *Budapesti Hírlap* közölte a leginkább magasztaló cikkeket Timon munkájáról. A Rákosi Jenő által alapított 67-es ellenzéki lap ugyanis a „magyar imperializmus” programját hirdette, és a „magyarosan, magyarul, magyarán” hármas jelszavát hangoztatta 1881-es indulásától kezdve.³⁰ A lap vélekedése szerint Timon könyvének megjelenésével a magyar alkotmánytörténet hatalmas épülete elkészült, az önálló jogfejlődés bizonyítást nyert, nincs szükség többé tehát az európai jogtörténet oktatására az egyetemen, mert az csak akadályozza az ifjúság nemzeti irányú nevelését. „Ebben a helyes álláspontban nem a magyar sovinizmus nyilvánul, amivel nálunk a gyöngébbeket ijesztgetni szokták, hanem a legelemibb kíváncsi nemzeti önállóságunknak és állami függetlenségünknek.”³¹ Az 1906-os harmadik bővített kiadás kapcsán pedig azt emelte ki a lap, hogy Timon oktatói munkája sikereként már látszik az az új jogászgeneráció, amelynek tagjai „hasznlóképpen gondolkoznak, mint mesterük, s vele együtt büszkén hirdetik a magyar nemzetnek kultúrmisszióját, amely abban áll, hogy kiküzdve állami önállóságát és függetlenségét, Európa keletének és nyugatának összekötő kapcsa legyen”.³² Az újság szerint Timon törekvéseit a néhány hónappal korábban lezárult alkotmányos válság (azaz a Fejérváry-kormány bukása és az ellenzéki koalíció hatalomra jutása) igazolja, amely a gyakorlatban is megmutatta, „hogy mennyi őserő rejlik a mi régi nemzeti jogintézményeinkben”. A szakfolyóiratok hasábjain például Dedek-Crescens Lajos és Nagy Ernő írtak elismerő kritikát Timon munkájáról. E szerzők úgy látták, hogy a jogtörténet tudománya egyrészt az írott alkotmánnyal nem rendelkező országokban a napi politikai életre is befolyással bír, másrészt feladata a nemzeti öntudat és elhivatottság erősítése. Timon pedig e két célnak kiválóan megfelelt könyvével.³³ A külföldi ismertetések közül a német államjog

27 Timon, 1903. Ugyanitt olvasható a szerkesztőség válasza.

28 Herman, 1902. 195–200.

29 Timon Ákos Thallóczy Lajoshoz, Silvaplane, 1904. július 22. OSZK Kt. XI/1001 No. 63.

30 Rákosi, [1927.] 91. és 102.

31 Jogi oktatásunk nemzeti alapja. *Budapesti Hírlap*, 1904. október 2. 6.

32 Magyar nemzeti jogtudomány. *Budapesti Hírlap*, 1906. november 18. 16.

33 Dedek-Crescens, 1903. és Nagy, 1904.

professzorának, Paul Labandnak a méltató szavait kell kiemelnünk, amellyel Timon magyarországi jelentőségét a német jogtörténetírás megalapítójához, Karl Friedrich Eichhornéhoz hasonlította.³⁴ Nyílt bírálóat viszont alig jelent meg Timon nézetéről. Balogh Jenő, a büntetőjog egyetemi tanára mindezt azzal magyarázta, hogy egyrészt a tankönyv kiválóságát Timon híveinek hangozó kórusa annyi fórumon hozsannázta, hogy annak hatására a bírálók csak magánbeszélgetésekben fogalmazták meg ellenvéleményüket. Másrészt Timon olyan kérdésekben – tudniillik a jogászképzés tananyagának az átalakításában – foglalt el markáns álláspontot, amelyekben az egyetemi tanácsstermekben még vita folyt, és nem alakult ki konszenzus. Balogh azonban 1905-ben megtörte a csendet, és hosszú – némi személyeskedéstől sem mentes – cikkekben válaszolt Timon állításaira, különös tekintettel egyetemi kollégájának a *Jogállamban* megjelent programadó írására.³⁵

Balogh egyrészt hitet tett az európai jogtörténet és az összehasonlító módszer fontossága mellett a jogi oktatásban (erre számos külföldi példát is említett), továbbá a tanszabadság elvét hangoztatta Timon azon állításával szemben, miszerint ezentúl csakis az ő tankönyvéből és módszereivel érdemes tanítani a jogtörténetet. Másrészt vitatta az önálló, külső hatásoktól szinte mentes jogfejlődés téziséét. Vélekedése szerint ez a fajta szűk látókörű szemlélet „nemzete ifjúságának jogi tanultságát nemzeti színűre mázolt, tudományos kínai fallal óhajtaná körülvenni”. Vallotta, hogy a nemzeti érzés nem írhatja felül a tudományos igazságokat. Éppen ezért el kell ismerni, hogy például a büntetőjog és az igazságszolgáltatás terén – ez volt Balogh szűkebb szakterülete – az ország nem járt az élen, hanem egyre jobban lemaradt Nyugat-Európától. Ezen kívánt – és részben tudott is – változtatni a jogrendszer átalakítását célzó politikai program a reformkorban. „Ócsároljuk-e Deák Ferencet, Kossuthot, Szemere Bertalant és társaikat csak azért, hogy 1840-től fogva sürgették az esküdtszék átvételét, holott tudták, hogy ez Angliából jött Franciaországba és francia alakjában terjedt el a kontinensen?”³⁶ – tette fel a kérdést. Kétségtelen, hogy Balogh olyat is felrótt Timonnak, amelyet tankönyve nem állított, hiszen Timon a 19. századi magyar jogfejlődést már nem tárgyalta, bár ezt a szándékát mindig kinyilvánította könyve újradíszítésakor. Ugyanakkor Balogh jól érzett rá arra, hogy ez a fajta érvelés a 19. századi jogi kölcsönhatásokkal nemigen tudott volna mit kezdeni, legfeljebb bírálhatta volna a modern kori fejleményeket. Timon lesújtó véleményét saját kora jogalkotó tevékenységéről ugyanis már korábban sem rejtette véka alá: „Főleg hazánkban kívánatos, hogy a jogtörténeti irány minél előbb tért hódítson, hogy saját jogintézményeinket a hazai kútfők nyomán megismerni tanuljuk,

34 Tanulságos, hogy a méltatók egyike sem volt jogtörténész, sőt Nagy Ernő 1887-ben megjelent tankönyve előszavában amellezt érvel, hogy a közjog tanulmányozásakor a történeti módszert vissza kell szorítani (lásd Nagy, 1887.). Később a könyvét ért kritikák hatására változtatott álláspontján. Erről lásd Péter, 2012. 77–78. A német jogtörténeti iskola hatásáról lásd Földi, 2004.

35 Balogh, 1905/a.; Balogh, 1905/b.

36 Balogh, 1905/a. 180.

mert közéletünk rohamos átalakulása míg egyrészt történelmi fejlődésű jogintézményeink ismeretét elhomályosítja, addig másrészt tárt kaput nyit az idegen intézmények szükségtelen recepciójának. Mindkét mozzanat szükségképp a magyar nemzet jogalkotó géniuszának hanyatlását idézi elő.”³⁷ 1912-ben a Szent Korona-tan kapcsán pedig kifejtette, hogy a 19. században nyugatról így-úgy átvett jogi elméletek elhomályosították „a jogtudós világban” a történeti alkotmány régi intézményeivel kapcsolatos ismereteket, ezért az 1848-ban nyugati mintára törvénybe iktatott „nagy közjogi újítások” felkészületlenül érték a jogalkotókat (ez részben 1867-ben is megismétlődött).³⁸ Végül a polgári törvénykönyv tervezetéről rendezett szakmai vitán 1914-ben Werbőczy *Hármaskönyvének* tanulmányozását ajánlotta a jogalkotók figyelmébe, amelynek szellemiségét alapul véve „oda kell törekednünk, hogy egy olyan polgári törvénykönyv létesüljön, mely nem valamely idegen állam jogrendjének szolgai másolása, hanem a magyar állam önálló alkotása lévén, a magyar társadalom nemzeti jellegének és követelményeinek minden tekintetben megfeleljen.”³⁹ Jól érzékelhető, hogy Timon gondolkodásában a nemzeti hagyományokhoz való ragaszkodás dogmává merevedett.

Balogh, mivel kritikája hatástalan maradt, saját készülő büntető perjogi tankönyvének előszavában utasította el a Timon által képviselt kizárólagos nemzeti látószöveget, világossá téve diákjai előtt is eltérő álláspontját: „Igazságügyi szervezetünk és büntető perjogunk nem önálló magyar jogalkotás és nem is kizárólag nemzeti jogfejlődés terméke, mert azokat törvényhozásunk 1871-től kezdve mindig nyugat-európai mintára szabályozta. Evvel szemben a jogtörténeti előadások keretében a nyugat-európai jogfejlődésnek kötelező tanítása és tanulása hazánkban éppen legutóbb szűkebb térre szorítottatott és így a hallgatóság némely előadásokban a külföldi büntető perjogok történetének legfontosabb részeiből sem fog egyáltalán semmit hallani. Meg fog történni, hogy hallgatóim egy része a jogtörténeti előadásokból az esküdtbíróság vagy ügyészség keletkezéséről és fejlődéséről, a nyomozó eljárásról, a kötött bizonyítási rendszerről és sok más egyéb jelentőségteljes tárgyról semmit sem tanult és így nem érthetné meg teljes igazságügyi szervezetünk és büntető perjogunk némely alapelveit, ha az egyetemes jogfejlődést nagy vonásokban fel nem tüntetném.”⁴⁰

A történettudomány hazai képviselői közül a korszakban Marczali Henrik volt azon kevesek egyike, aki nyilvánosan megkérdőjelezte Timon könyvének egyes téziseit (mindenekelőtt a Szent Korona-tan egyedi voltát és érvényességét), igaz, ezt ő sem itthon tette, hanem német felkérésre írt közjogi összefoglalásában.⁴¹ Könyvét azonban a közjogászok részéről kíméletlen bí-

37 Timon, 1885. XIII–XIV.; Vargyai, 1970. 459.

38 Timon, 1912.

39 Timon, 1914. 323.

40 Balogh Jenő: *A büntető perjog tankönyve* (kézirat). Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára, fond 46, 3. doboz.

41 Marczali, 1911.

rálatok érték. A kritikusok – a tárgyi tévedések és hiányosságok mellett – egybehangzóan azt hangsúlyozták, hogy egy történész nem hivatott arra, hogy méltóképp megírhasssa az ország alkotmányját. Marczali ugyanis nem érezte át kellően annak a súlyát, hogy a közjog (és annak múltja) nem pusztán egy tudomány, hanem a nemzeti célokért vívott harc terepe is. Minden olyan bíráló megjegyzés vagy szakmai ellenvélemény (például a Szent Korona-tanról) tehát, amely eltér a magyar jogi viszonyok közjogilag és jogtörténetileg „helyes” értelmezésétől, károkat okozhat az országnak: „[E]llenséges érzésű osztrák közjogászok pedig ennek a könyvnek minden gyöngéjét arra fogják fölhasználni, hogy alkotmányi intézményeinket, államunk egységét és állami souverainitását e gyöngéken keresztül támadhassák. [...] sokat ártott nemzetünk ügyének abban a küzdelemben, amelyet államiságának elismertetéséért vívni kénytelen részint a tudatlansággal, részint az ellenséges írók rosszakaratával szemben.”⁴²

A fenti sorok szerzője, Ferdinándy Gejza ugyan név szerint nem említette, de gondolhatott akár Harold Steinackerre is, aki a külföldi kritikusok közül a legbehatóbban foglalkozott Timon nézeteivel. A budapesti születésű, ám a magyar nemzetépítés gondolata helyett apjával együtt a disszimuláció útját választó osztrák-német történész 1907-ben megjelent terjedelmes tanulmányában részletes áttekintést adott a magyar jogtörténetírás helyzetéről és az ezeréves töretlen alkotmányos fejlődés dogmájáról.⁴³ Timon kapcsán különösen a modern államjogi fogalmak visszavetítését kifogásolta, a jogfejlődés valós folyamatainak a tanulmányozása érdekében pedig a közép-európai antropológiai és néprajzi összehasonlító vizsgálatokat ajánlotta a magyar jogtörténészek figyelmébe. Későbbi írásaiban – válaszul a magyar közjog erősödő függetlenségi nézeteire – a birodalmi centralizáció, majd a Monarchia föderatív átalakításának programját képviselte.⁴⁴

Végül Timon és köre nézeteinek baloldali olvasatát is érdemes megemlítenünk. Szende Pál, a későbbi polgári radikális politikus a *Husadik Században* közzétett terjedelmes tanulmányában adott átfogó bírálatot az általa reakciónak nevezett jogtörténeti értelmezésről.⁴⁵ Gondolatgazdag írásából most csak a szorosabban tárgyunkhoz kapcsolódó megállapításait emelhetjük ki. Szende szerint a „rég magyar jog azért sem érdemli meg a nemzeti jelzőt, mert csak a kiváltságosak szűk körének nyújtott előnyöket, az elnyomottak óriási tömegét pedig szellemi és gazdasági szolgátságban tartotta”. Úgy vélte, hogy a társadalom döntő többsége nem tiszteli az ősi intézményeket és a hagyományokat, mert azokra hivatkozva az uralkodó osztály számos visszaélést követett el. Timon munkája tehát hiába bizonygatja, hogy a magyar jog- és politi-

42 Marczali magyar közjoga. *Budapesti Hirlap*, 1912. január 14.; Polner, 1912.; Ferdinándy, 1912. 72., 98.

43 Steinacker, 1963.

44 Lásd bővebben: Tokody, 1997.; Gerhard, 2008.; Törő, 2015.

45 Szende, 1911. 429. és 455.

kai rendszer a középkor óta mennyire demokratikus és parlamentáris, valójában a „nemzeti» jog és a demokratikus fejlődés történelmünk egész folyamán keresztül éles ellentétben állanak”, hiszen az csak az uralkodó osztály érdekeit védi.

Az elsorolt példák jól érzékelhető, hogy bár sok irányból érte támadás Timon állításait, egységes nyílt ellenkánon nem tudott kifermődni, hiszen a külföldi és baloldali kritikák jobbára kiszorultak a hazai tudományos diskurzusból (például Timon csak elvétve reagált rájuk), és nem is azonos okokból támadták a nemzeti narratívát.⁴⁶ A „magyar nemzeti álláspontot” elfoglaló történészek pedig inkább nyíltan nem konfrontálódó párhuzamos elbeszéléseket állítottak elő saját tudományterületükön (például a magyarság korai történetéről) anélkül, hogy különösebben hivatkoztak volna Timon és köre megállapításaira.⁴⁷

A kánonteremtés sikerét a magyar jogtörténeti oktatás gyors intézményesülése is jelezte. Igaz, Timon tanártársai az egyetemi tanácskozási zárt ajtó mögött erőteljesebb ellenállást fejtettek ki nézeteivel szemben, mint a szaksajtó hasábjain. A budapesti egyetem fennmaradt egyetemi tanácsi jegyzőkönyvei és döntés-előkészítő dokumentumai heves vitákat rögzítettek 1904–1905 folyamán a magyar jogtörténet oktatása körül.

1860-ig a pesti egyetemen csak német birodalmi jogtörténetet lehetett oktatni, méghozzá német nyelven. Wenczel Gusztáv 1861-ben – az osztrák–magyar viszony enyhülésekor – kapott engedélyt az európai jogtörténeti tanszék megalapítására. A sokáig rebellisnek számító magyar jogtörténet a kiegyezést követő reform keretében, 1874-ben került be a jogászképzés tanrendjébe, az európai jogtörténet-oktatás részeként. A magyar jogtörténeti órákat Hajnik Imre tartotta, ő dolgozta ki a két tárgy együttes oktatásának tananyagát, és ő is írta meg ehhez a tankönyveket. Wenczel halálakor, 1891-ben Timon Ákos került kinevezésre Hajnik mellé. Timon azonban még ugyanabban az évben kezdeményezte a magyar alkotmány- és jogtörténet heti ötórás főkéllégiumának kötelezővé tételét. Indítványa sikerrel járt, így 1892-től önálló tanszéket kapott, a magyar jogtörténet pedig az első alapvizsga előfeltétele lett. Ezzel a két tárgy, az európai és a magyar jogtörténet egyenrangúvá vált. 1894-től a megnövekedett hallgatói létszámmal tekintettel Király Jánost is kinevezték rendkívüli egyetemi tanárrá, aki egyaránt tanított egyetemes európai és magyar jogtörténetet, besegítve ezzel Hajniknak és Timonnak. Ez a viszonylagos egyensúly borult fel Hajnik halálával, aki pedig végrendeletül hagyta tanártársaira az egyetemes jogtörténeti stúdium megőrzését, „mert ez a tükör, melyben nemzetünk magát az idegentől megkülönböztetheti, s így annál in-

46 A kánon fogalmáról és a vele kapcsolatos tudományos és politikai folyamatokról összefoglalóan lásd Gyáni, 2015.

47 Például Anonymus hitelességét a honfoglalás korával kapcsolatban (a vérszerződés vagy a pusztaszeri országgyűlés kapcsán) ekkor már a mérvadó történészek (Pauler Gyula, Marczali Henrik és mások) megcáfolták.

kább magára ismer”.⁴⁸ Aggodalma nem volt alaptalan, ugyanis hamar kiderült, hogy Timon nem hajlandó érdemben európai jogtörténetet tanítani, sőt meghirdette saját határozott koncepcióját a magyar jogtörténet önálló és kizárólagos oktatásáról, az európai jogtörténetet pedig legfeljebb speciálkollégium formájában engedte volna tanítani.⁴⁹

Az egyetemi tanács ülésén Timon nézeteivel szemben foglalt állást számos kollégája, például Concha Győző, Király János, Kovács Gyula és a jogi kar akkori dékánja, Balogh Jenő. A szakmai bírálatok ellenére a testület végül a magyar és az európai jogtörténeti tanszék egyesítése mellett döntött, mert tarthatatlannak ítélte a kialakult állapotokat, vagyis azt, hogy Timonnak és Királynak egyedül kellett volna levizsgáztatnia saját tárgyából ezernél is több hallgatót. Harmadik oktató kinevezésére ugyanis nem mutatkozott esély, Timon pedig hajthatatlan maradt, és kijelentette, hogy csak magyar alkotmány- és jogtörténetet ad elő, hivatkozva királyi kinevezésének szövegére. Az egyetemi tanács ugyanakkor előírta, hogy az európai alkotmány- és jogfejlődést a Római Birodalom bukásától legalább a magyar honfoglalásig tárgyalni kell.⁵⁰ A változtatás elvben 1906-tól lépett életbe, de a közbejött politikai válság miatt a király csak 1911 őszén hagyta jóvá az önálló európai jogtörténeti tanszék felszámolását is tartalmazó szabályzatot. Az egyetemi tanárok közötti feszültség azonban fennmaradt, Timon nézeteit ezután sem fogadta el mindenki, mindazonáltal nyílt bírálat Balogh írásai után már nem hangzott el. Timon közvetlen tanártársa, Király János is csak egy visszafogott elhatárolódó mondatot engedett meg magának saját tankönyve előszavában: „Minthogy a rendszer tekintetében Timon Ákos igen tisztelt kollégám felfogásától eltérek – annak munkáját fel nem használtam s így azt mint jogtörténelmi irodalmunk felette öröndetes jelenségét ezen helyen emelem ki.”⁵¹

Ezzel valójában a kánonteremtés – mind teoretikusan, mind intézményesen – sikeresen befejeződött. A modern jogtörténeti szakirodalomban „történeti-nacionalista” iskolaként számon tartott múltértelmezés évtizedekre győzelmet aratott a jogtörténet-tudományban és a jogi oktatásban: Timon 1925-ben bekövetkezett haláláig tanította hat kiadást megért könyvét. Ezzel pedig tudományos alátámasztást nyertek a politikai elit gondolkodásában a magyar szupremácia, a nemzeti kivételesség és az ezeréves államiság gondolatkörét kifejező közjogi mítoszok.

48 Vécsey, 1903. 141.

49 Eckhart, 1936. 594–619.; Ladányi, 2007. 30–31.

50 Az ülés jegyzőkönyvét és mellékleteit közli: Horváth, 1973.

51 Király, 1908. IV.

A kánon lassú felbomlása

A Timon által formába öntött kánon tartósságát jól mutatja az a döntően politikai vita, amely 1931-ben robbant ki Eckhart Ferenc tudományos nézetei körül. A történész 1929-ben kapott egyetemi tanári kinevezést a budapesti jogi kar magyar jogtörténeti tanszékére. Timon katedráját elfoglalva szinte azonnal harcot hirdetett elődje nézeteivel szemben. Erről tanúskodnak fennmaradt egyetemi óravázlatai, valamint az 1931-ben megjelent programadó írása a Hóman Bálint szerkesztette *A magyar történetírás új útjai* című tanulmánykötetben.⁵²

Eckhart szerint szakítani kell az ezeréves alkotmányosság számos mítoszával, például a kivételes jogfejlődés és az angol–magyar közjogi rokonság tanával, valamint a modern államjogi fogalmak visszavetítésével a korai magyar történelem jelenségeire. Bizonytalan eredetű mondák helyett az írott források szakszerű elemzésére, a közjog helyett pedig inkább a magánjogi viszonyok feltárására van szükség. Politikai és jogi intézményeink analógiái után pedig nem Angliában, hanem a környező országok joganyagában érdemes kutatni. Tantárgyának címét ezért diákjai számára így határozta meg: „Magyar alkotmány- és jogtörténet különös tekintettel a közép-európai jogfejlődésre.”⁵³ Timon legfőbb hibájának pedig azt tartotta (tárgyi tévedésein túl), hogy a nemzeti hiúságot erősítő, leegyszerűsítő érvelésével azt a látszatot keltette, hogy az alkotmánytörténet műveléséhez mindenki ért, hiszen jól ismert mítoszokra építette elméletét, különösebb bizonyítás nélkül.⁵⁴

A szakmai bírálatra a politika élesen reagált. Parlamenti felszólalásában a kormánypárti Kálnoki Bedő Sándor kétségbe vonta, hogy Eckhart történészként képes a jövő jogászgenerációit méltóképp magyar jogtörténetre tanítani. Ennek bizonyítására idézte az egyetemi tanár fentebb említett tanulmányának megállapításait az ezeréves alkotmányról és az Aranybulláról, amelyeket két szempontból is igen károsnak ítélte: „Rombolást végez két irányban: először az ifjúság lelkében, másodszor pedig a külföldön a mi megbecsülésünk értékelésében.” Vélekedése szerint a Trianon utáni Magyarországon a tudománynak a nemzeti identitást érintő kérdésekben csak nagy körültekintéssel szabad állást foglalnia: „a tudomány is bizonyos megérzéssel kell, hogy legyen, és bizonyos történelmi hagyományokat és relikviákat respektív kézzel kell hogy kezeljen. A mai kor úgyis elég sivár és ha a mai kornak van valami feladata, az a visszaemlékezés és a múltakból való táplálkozás elsősorban.”⁵⁵ Bedő szavaira az igazságügyi miniszter sietve és

52 Eckhart, 1931/a.; Mezey, 2000.

53 Eckhart Ferenc jogtörténeti egyetemi előadásainak és az azokhoz készült jegyzeteknek töredékes szövege, 5–7. MTA KIK Kt. Ms 5618/18.

54 Eckhart, 1931/b. 4.

55 Kálnoki Bedő Sándor 1931. április 29-i felszólalását (494. ülés) lásd KN 1931. 189–190.

egyetértőleg reagált. Miközben a tanszabadság elvére hivatkozott, határozott hangon utasította el Eckhart káros nézeteit, magasztalva Timon munkásságát: „Timon Ákos egyénisége nem kezelhető úgy, mintha sovíniszta lett volna, aki csak túlzásokkal foglalkozott és az ő lelkes magyar érzése, amelyet tankönyvében kifejezésre juttatott, nem kezelhető úgy, mintha az a tudományos színvonalról való leszállását jelentené. (Úgy van! – a jobboldalon.) Emlékszem arra, amikor Timonnak ez a könyve megjelent és tudom, hogy amikor Timonnak ez a könyve a magyar ifjúságnak, az egyetemen levő ifjúságnak, az első éveseknek kezébe került, milyen óriási hatással volt és azt tartom, hogy a magyar jogtörténetben az olyan kifejezések, amelyek a magyar jogtörténet jelentőségét lelkesen is aláfestik, méltó helyen vannak, mert ha valaki: a magyar jogász büszkén gondolhat a magyar jogfejlődésre és a magyar jogászai múltra, a magyar jogtörténet tanulságaira. (Úgy van! – a jobboldalon.) [...] Timon munkája maradandóbb, mint azok a kísérletek, amelyek meggondolatlanul akarják elhomályosítani évszázadokon át érvényesülő jogászai gényünk dicsőségét.”⁵⁶

Ezt követően a miniszter reményét fejezte ki, hogy Eckhart felülvizsgálja álláspontját. A vita későbbi szakaszában ehhez még azt tette hozzá, hogy a tudósnek tekintettel kell lennie a közfelfogásra is, és először a közvéleményt kell meggyőznie igazáról. Addig azonban bánjon óvatosan a legbelsőbb nemzeti érzés hordozóival, a magyar közjoggal és jogtörténettel, mert az „szentség nekünk”.⁵⁷

Az igazságügyi miniszter éles szavaira az Eckhartot kinevező kultuszminiszter csak röviden válaszolt. A tanszabadság elvére hivatkozva finoman elhatárolódott igazságügyér kollégájától, aki azonban kitartott fent idézett véleménye mellett. A kánon teljes lerombolásához láthatóan sem Klebelsberg Kunó szavai, sem a jogi kar oktatóinak tiltakozása nem volt elegendő,⁵⁸ de minden bizonnyal az is elodázta e folyamatot, hogy Eckhart a Horthy-korban nem jelentette meg saját tankönyvét.

A kánon felszámolására végül csak a politikai rendszer összeomlását követően került sor: 1946-tól főtárgy lett az egyetemen „a magyar és összehasonlító európai jogtörténet”, ugyanebben az évben publikálta Eckhart jogtörténeti tankönyvét, 1948-ban pedig önálló tanszéket kapott az egyetemes (általános) jogtörténet. Az Eckhart által meghirdetett tudományos program azonban csupán néhány évig érvényesülhetett. A kommunista hatalomátvételt követően ugyan-

56 Zsitvay Tibor igazságügyi miniszter válaszát lásd uo. 205–206. Zsitvay beszédében pozitív példaként Grosschmid Béni munkásságát említette, aki vaskos művében a nemzeti irányú jogi gondolkodás két meghatározó identitáselemét együtt tudta tárgyalni: Grosschmid, 1928.

57 Klebelsberg Kunó és Zsitvay Tibor 1931. április 30-i felszólalását lásd KN 1931. 284–286. Az úgynevezett első Eckhart-vitáról bővebben: Tóth, 2007. 24–61.

58 Egyetemi tanárok levele a jogi kar dékánjához (Budapest, 1931. április 30.), valamint a május 1-jére összehívott kari tanácsai ülés jegyzőkönyvének másolata, melyben az oktatók rögzítették, hogy „a kartársi sorsközösség alapján” kiállnak Eckhart mellett, hangoztatva azonban lojalitásukat a kormány kultúrpolitikája iránt. MTA KIK Kt. 5614/106–107.

is a marxista szemlélet vált kizárólagossá a hazai jogi oktatásban és kutatásban: a nacionalista látószögű tárgyalási módot kötelező jelleggel az internacionalista, azaz szovjet orientációjú összehasonlító vizsgálódás váltotta fel.⁵⁹

Összegzés

Tanulmányunk végére érve még arra a kérdésre kell választ adnunk, hogy miért tudott ilyen gyorsan végbemenni és ennyire tartós maradni ez a kánonteremtés.

Egyrészt azért, mert a politikai elit, de a szélesebb társadalom fejében és szívében is mélyen rögzült – az elemi oktatástól kezdve sulykolt és képzőművészeti alkotásokkal vizuálisan megerősített – mitikus történeteket és nemzeti identitáselemeket használt fel (például a vérszerződés története, a Szent Korona tisztelete, a függetlenség vágya), amelyeket közérthető módon foglalt tudományosnak (tárgyszerűnek, szakszerűnek stb.) tűnő egységes elbeszélésbe. Bár némi késéssel, de a jogtörténet-tudomány is a kulturális nacionalizmus egyik eszközévé, egyfajta „eredettudománnyá” vált (például a régészet és a néprajz mellett), amely jól láthatóan kitüntetett szerepet szánt a középkornak, ezen belül is a magyar történelem korai időszakának.⁶⁰ A nemzeti irányú jogtörténetírás a hűbéri és rendi kötöttségektől mentes, erős demokratikus közösségi létben megnyilvánuló törzsi alkotmányosságra és ősi államszervezetre aranykorként tekintett, „amelyben a nemzet kreatív génusza virágzott”.⁶¹ A későbbi korokban azonban ez az ősi tudás elhomályosult a jogrendszert érő külső hatások miatt, az addig harmonikus jogrendszer egysége megbomlott, a jogalkotás minősége pedig leromlott. A jogtörténeti kutatások feladata ezért, hogy feltárják a jogrendszer ősi gyökereit, és visszavezessék a jogalkotót, valamint a fiatal jogászgenerációt az eredeti formákhoz.⁶²

A feltűnően gyors kánonteremtés sikerének másik oka abban keresendő, hogy a jogtudomány, mindenekelőtt a közjog és a jogtörténet igen eltérő politikai programok és célok megvalósításához nyújthatott tudományos igazolást. Egyszerre biztosított hivatkozási alapot a függetlenségi törekvések hívei-

59 Részlet Tengerdy Józsefnének, az ELTE személyzeti osztályvezetőjének Eckharttól készített jellemzéséből: „A marxizmust módszernek tekinti, amiből szintén tanulni lehet. Oroszul tanul. Élénken tanulmányozza a marxizmust, liberális burzsoá tudós volt, Horthy idejében nem túlzottan szerették. [...] Szakmailag jó képességű, nagyon sok pozitív tudása van, de még nem marxista tudós.” Budapest, 1952. március 5. MTA KIK Kt. 5614/118. Az 1950-es években Eckhartot ért támadásokról részletesen: Tóth, 2007. 167–211.

60 A nemzetközi összehasonlításához lásd Evans–Marchal, 2011.

61 Smith, 1996.; Hutchinson, 2017.

62 Ez a gondolat a német jogtörténetírás romantikus irányzatánál is megjelent, és természetesen az angol jogi gondolkodásban is jelen volt. Előbbire lásd Dilcher, 2016. Az angol jogfejlődés kivételességébe és autochton jellegébe vetett hitet már Edmund Burke is bírálta, mondván: „Ezek a vélemények hízelegnek a nemzeti hiúságnak és a szakmai korlátoltságnak”. Pocock, 1997. 256.

nek, a magyarság szupremáciáját hangoztatók vagy éppen a dualizmus államjogi rendszerét védők számára. Reményeink szerint tanulmányunk arra is példát szolgáltatott, hogy a tudományban jelentkező kulturális nacionalizmus ebben az esetben sem csak a nemzeti ébredés idején játszott fontos szerepet a nemzetépítés folyamatában, hanem később, a hatalomra jutott, államközpontú nacionalizmus korszakában is. Csakhogy a jogtudomány funkciója időközben megváltozott. Míg a 19. század első felében a nemzeti jogtudomány (más diszciplínák mellett) a birodalmi beolvasztó törekvésekkel szemben a függetlenség és a megmaradás, valamint a Nyugathoz tartozás gondolatát képviselte, addig a kiegyezést követő államépítés során a legitimációs problémákkal küzdő dualista rendszer létét igazolta, illetve egyre növekvő mértékben az uralkodó helyzetbe került, ám magát mégis kisebbségben érző nemzet saját homogenizáló-beolvasztó törekvéseit szolgálta.

Jóllehet a közjog és a jogtörténet szerepe idővel változott, azon alapvonását azonban, miszerint minden korban erősen átpolitizált volt, végig megőrizte. A törvényileg biztosított tanszabadság ellenére a politika közvetlen (például a költségvetés, a kinevezések, esetleg tanügyi reform révén) vagy közvetett módon (például nyilatkozatok által) befolyást tudott gyakorolni a tudományra. Így volt ez a nyugat-európai eszmékért lelkesedő Eötvös és Szalay, illetve a nemzeti irányt támogató Wlassics által megfogalmazott elvárások esetén is. Nem véletlen, hogy a századfordulóra „erős nemzeti öntudattal” kiérlelt kánon gondozói (kommentátorai) zömmel a politika világából kerültek ki. Talán ereje és védettsége is ebből az átpolitizáltságából fakadt, hiszen akkorra már a professzionalizáció útján előrébb járó rivális tudomány, a história művelői számos ponton többet tudtak, és mást állítottak ahhoz képest, amit Timon hangoztatott könyvében (például Anonymus kapcsán). Úgy tűnik azonban, hogy a történészek mégsem vállalkoztak a kánon nyílt megkérdőjelezésére, teljes leváltására, minden bizonnyal annak „ideológiai” terheltsége miatt (lásd Marczali esetét).⁶³

Úgy véljük, hogy a jogtudomány, különösen a közjog és a jogtörténet egyfajta legitimációs pótlékként funkcionált a dualizmus öt évtizede során, sőt az 1931-es vita megmutatta, hogy a Horthy-korszakban is.⁶⁴ A közjogi teóriák, múltértelmezések és az ezzel kapcsolatos szűnni nem akaró aktuálpolitikai viták ugyanis alkalmasnak tűntek arra, hogy táplálják a függetlenségi hagyományokat Ausztriával szemben (például a hadsereget érintő uralkodói felségjogokat illetően),⁶⁵ a soknemzetiségű ország keretei között mélyítsék az ezeréves magyar alkotmányos fejlődés páratlanságának mítoszát, összekap-

63 Életrajzírója a Marczalit ért támadásokkal kapcsolatban a tudományos életben a 20. század elején bekövetkezett „konzervatív-reakciós” fordulatról beszél. Gunst, 1983. 159.

64 A két világháború között a jogtörténet egyaránt alkalmasnak bizonyult a környező államokkal szembeni kultúrfölény kifejezésére, az elcsatolt területek iránti jogigény alátámasztására, valamint a hajdanvolt nagyság fájdalmanak és büszkeségének az érzékeltetésére.

65 „Timon kora az uralkodó és a nemzeti tömegek hangulatát képviselő ellenzék küzdelmének, a hatványos kiegyezés továbbfejlesztésére irányuló törekvéseknek a kora volt. Ezek a küz-

csolva az államalkotó magyarság szupremáciájának gondolatával; miközben kitartóan bizonygatták, hogy a fennálló politikai rendszer a létező legoptimálisabb. A közjogiás politikai beszédmód fenntartásában valójában mind az ellenzék, mind a kormánypárt érdekelt volt, igaz, részben eltérő okokból. Mindez ugyanis ideig-óráig elfedhette a közösügyi rendszer századfordulós válságát, a magyar belpolitika reformképtelenségét, az ellenzék látszatpolitizálását, a nyugat-európai jogi normáktól való elmaradást. Az ősi alkotmányosság mítoszain keresztül a nemzeti büszkeséget sugárzó tankönyvek pedig átmenetileg talán elfeledtethették olvasóikkal, hogy a szűk választójog miatt a társadalom döntő része valójában kívül rekedt az alkotmány sáncain.

Kiadatlan források

Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára

Fond 46 Balogh Jenő iratai 3. doboz: Balogh Jenő: *A büntető perjog tankönyve* (kézirat)

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára (MTA KIK Kt.)

Ms 5614/96–128. Eckhart Ferenc egyetemi tanári működésére vonatkozó iratok

Ms 5618/18. Eckhart Ferenc jogtörténeti egyetemi előadásainak és az azokhoz készült jegyzeteknek töredékes szövege

Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (OSZK Kt)

Fond XI/1001 Timon Ákos levelei Thallóczy Lajoshoz

Kiadott források

Balogh

1905/a. Balogh Jenő: A jogtörténet tanítása hazánkban. *Budapesti Szemle*, 121. (1905) 338: 161–197.

1905/b. Balogh Jenő: A jogtörténet tanításának kérdéséhez. *Budapesti Szemle*, 122. (1905) 340: 122–143.

Dedek-Crescens

1903 Dedek-Crescens Lajos: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Írta: Timon Ákos (recenzió). *Századok*, 37. (1903) 1: 63–67.

Eckhart

1931/a. Eckhart Ferenc: Jog és alkotmánytörténet. In: *A magyar történetírás új útjai*. Szerk.: Hóman Bálint. Bp., 1931. 269–320.

1931/b. Eckhart Ferenc: *A magyar alkotmányfejlődés. Válasz Tomcsányi Móric és Molnár Kálmán bírálatára*. Bp., 1931.

---

delmek a nemzeti szuverenitás kiépítéséért, nem utolsó sorban a hadi felségjogok tárgyában folytak.” Eckhart, 1941. 325–326.

Eötvös

1975 Eötvös József: Szalay László. In: *Eötvös József: Arcképek és programok*. Szerk.: Fenyő István. Bp., 1975. 212–243.

Ferdinándy

1912 Ferdinándy Gejza: Marczali és a magyar közjog. *Budapesti Szemle*, 150. (1912) 424: 71–98.

Frank

2008 Frank Tibor: Brit diplomata a kiegyezés előtti Pest-Budán: R. B. D. Morier és az Osztrák–Magyar Monarchia születése. *Külügyi Szemle*, 7. (2008) 2: 196–212.

Grosschmid

1928 Grosschmid Béni: *Werbőczy és az angol jog*. 1–2. köt. Bp., 1928.

Hajnik

1869–1872 Hajnik Imre: *Magyar alkotmány- és jogtörténelem*. Pest, 1869–1872.

1875 Hajnik Imre: *Egyetemes európai jogtörténet. A középkor kezdetétől a francia forradalomig*. 1. köt. *Alkotmány és jogfejlődés a középkorban*. Bp., 1875.

Herman

1902 Herman Ottó: *A magyar nép arca és jelleme*. Bp., 1902.

Horváth

1973 Kivonat az egyetemi Tanács 1904. évi június 30-án tartott V. r. ülésének jegyzőkönyvéből. In: Horváth Pál: *Egyetemtörténeti tanulmányok: adalékok a modern felsőoktatási rendszerek kifejlődéséhez*. Bp., 1973. 417–469.

Király

1908 Király János: *Magyar alkotmány- és jogtörténet. Különös tekintettel a nyugat-európai jogfejlődésre*. 1. köt. Bp., 1908.

KN

1896 Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. 30. köt. Bp., 1896.

KN

1931 Az 1927. évi január 25-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. 35. köt. Bp., 1931.

Kossuth

1843 Kossuth Lajos: Magyarország és Erdély. *Pesti Hírlap*, 1843. március 16.

Marczali

1911 Marczali Henrik: *Ungarisches Verfassungsrecht*. Tübingen, 1911.

Nagy

1887 Nagy Ernő: *Magyarország közzjoga. Államjog*. Bp., 1887.

1904 Nagy Ernő: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Írta: Timon Ákos (recenzió). *Jogálmam*, 3. (1904) 9: 555–559.

Polner

1912 Polner Ödön: *Magyar közjog német nyelven*. Bp., 1912.

Rákosi

[1927] Rákosi Jenő: *Emlékezések*. 2. köt. Bp., é.n. [1927].

Steinacker

1963 Steinacker, Harold: Über Stand und Aufgabe der ungarischen Verfassungsgeschichte (1907). In: Steinacker, Harold: *Austro-Hungarica*. München, 1963. 1–74.

Szende

1911 Szende Pál: Nemzeti jog és demokratikus fejlődés II. A magyar és az európai jogfejlődés tanulságai. *Huszedik Század*, 12. (1911) 4: 422–455.

Timon

1885 Timon Ákos: *A párbér Magyarországon, jogtörténeti fejlődése és jelen állása szerint*. Bp., 1885.

1896 *A magyar alkotmány és jogtörténet*. Nagyságos Dr. Timon Ákos egyetemi tanár előadása után. Jegyezte: Török M. joghallgató az 1895/96 tanévben. Bp., 1896. [Sokszorosított kézirat az OSZK állományában.]

1899 *Magyar alkotmány és jogtörténet*. Méltóságos Timon Ákos dr. egyet. nyilv. rendes tanár úr előadásai után. Összeállította: [három csillag] III. javított kiadás. Bp., 1899. [Sokszorosított kézirat az OSZK állományában.]

1902 Timon Ákos: *Magyar alkotmány- és jogtörténet. Tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére*. Bp., 1902.

1903 Timon Ákos: Levél a szerkesztőhöz. *Századok*, 37. (1903) 3: 269–272.

1904/a. Timon Ákos: Az alkotmány- és jogtörténet tanítása Magyarországon. *Jogállam*, 3. (1904) 8: 441–455.

1904/b. Timon Ákos: *Ungarische Verfassung- und Rechtsgeschichte mit Bezug auf die Rechtsentwicklung der wesentlichen Staaten*. Berlin, 1904.

1905 Timon Ákos: Az alkotmány- és jogtörténet tanítása Magyarországon. *Jogállam*, 4. (1905) 3: 170–197.

1912 Timon Ákos: A szent korona elmélete. In: *Politikai Magyarország*. Főszerk.: Szász József. 1. köt. Bp., 1912. 9–32.

1914 Timon Ákos: A magyar polgári törvénykönyv megalkotásának feladata. *Magyar Társadalomtudományi Szemle*, 7. (1914) 5: 319–323.

1919 Timon Ákos: *Magyar alkotmány- és jogtörténet. Különös tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére*. 6. kiad. Bp., 1919.

Vécsey

1903 Vécsey Tamás: Hajnik Imre emlékezete. *Századok*, 37. (1903) 2: 101–150.

Vladár

1997 Vladár Gábor: *Visszaemlékezéseim*. Bp., 1997.

Zsögöd

1896 Zsögöd Benő: *A magyar magánjog tanítása a budapesti egyetemen és a nemzeti irány: válasz Holló Lajos képviselő úr képviselőházi felszólalására*. Bp., 1896.

Irodalom

Dilcher

2016 Dilcher, Gerhard: The Germanists and the Historical School of Law: German Legal Science between Romanticism, Realism, and Rationalization. *Rechtsgeschichte – Legal History* 24. (2016) 20–72.

Eckhart

1936 Eckhart Ferenc: *A királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Története*. II. köt. *A Jog- és Államtudományi Kar története (1667–1935)*. Bp., 1936.

1941 Eckhart Ferenc: *A Szentkorona-eszme története*. Bp., 1941.

Evans–Marchal

2011 *The Uses of the Middle Ages in Modern European States. History, Nationhood and the Search for Origins*. Eds.: R. J. W. Evans – Guy P. Marchal. New York, 2011.

Földi

2004 Földi András: Adalékok a történeti jogi iskolának a magyar jogi romanisztikára gyakorolt hatásának kérdéséhez. In: *Befogadás és eredetiség a jogban és a jogtudományban. Adalékok a magyarországi jog természetrajzához*. Szerk.: Sajó András. Bp., 2004. 14–32.

Gerhard

2008 Gerhard Péter: Asszimiláció és disszimiláció az önéletírásban. Fest Imre és Edmund Steinacker esete. *Aetas*, 23. (2008) 3: 25–45.

Gunst

1983 Gunst Péter: *Marczali Henrik*. Bp., 1983.

Gyáni

2015 Gyáni Gábor: Kánon, ellenkánon és politikai megfelelés. In: *A magyar történetírás kánonjai*. Szerk.: Dénes Iván Zoltán. Bp., 2015. 19–39.

Hutchinson

2017 Hutchinson, John: Kulturális nacionalizmus. In: *Tudomány és művészet a magyar nemzetépítés szolgálatában. Szöveggyűjtemény*. Szerk.: Cieger András és Varga Bálint, Bp., 2017. (Megjelenés alatt.)

Ladányi

2007 Ladányi Andor: *Törekvések, kísérletek a jogászképzés reformjára 1890–1944*. Bp., 2007.

Mezey

2000 Mezey Barna: Utószó. In: Eckhart Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Bp., 2000. 407–437.

Péter

2012 Péter László: The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible. In: Péter László: *Hungary's Long Nineteenth Century. Constitutional and Democratic Traditions in a European Perspective. Collected Studies*. Leiden–Boston, 2012. 15–112.

Pocock

1997 Pocock, J. G. A.: Burke és az ősi alkotmány az esztétörténet tükrében. In: *A koramodern politikai esztétörténet cambridge-i látképe*. Szerk.: Horkay Hörcher Ferenc. Pécs, 1997. 243–261.

Smith

1996 Smith, Anthony D.: Az „aranykor” és a nemzeti újjáéledés. *Café Babel*, 6. (1996) 19: 11–26.

Szente

2016 Szente Zoltán: Az angol és magyar párhuzamos jogfejlődés mítosza. *Közjogi Szemle*, 9. (2016) 2: 23–32.

Takáts

2007 Takáts József: Politikai beszédmodok a magyar 19. század elején. In: Uő: *Ismerős idegen terep*. Bp., 2007. 171–201.

Tokody

1997 Tokody Gyula: Edmund és Harold Steinacker a német Südostforschungban. *Századok*, 131. (1997) 3: 677–722.

Tóth

2007 Tóth Zoltán József: *Magyar közjogi hagyományok és nemzeti öntudat a 19. század végétől napjainkig*. Bp., 2007.

Törő

2015 Törő László Dávid: Harold Steinacker és Timon Ákos vitája a magyar alkotmánytörténetről. *Valóság*, 58. (2015) 1: 30–41.

Vargyai

1970 Vargyai Gyula: Adalékok a magyar nacionalista állam- és jogtörténetírás kritikájához. Timon Ákos állam- és jogtörténet-írása. *Történelmi Szemle*, 13. (1970) 4: 451–479.

